

Лисенко О.
Нестеренко В.

Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект

Як відомо, Україні надавалося виключно важливе значення в майбутній системі німецьких володінь. Ще прусський король Фрідріх II писав, що Україна є найбагатшою частиною Російської імперії і може зацікавити нащадків прусських королів. Ця ідея не зникла і виношувалася в урядових колах Німеччини під час Кримської війни 1853–1856 рр., після франко-пруської війни 1870–1871 рр.

Філософ Е. Гартман, близький друг канцлера Бісмарка й один з тих, хто пропагував експансіоністські теорії, у своїх статтях багато уваги приділяв майбутній війні з Росією, результатом якої мало бути встановлення нових кордонів по лінії Нарва – Азовське море. Передбачалося також створення на українських землях «Київського королівства», в якому б господарювали прусські юнкери – німецькі промисловці.

Ці ідеї набули популярності наприкінці XIX – на початку XX ст. серед пангерманістів. У 1895 р. у Берліні вийшла книга «Велика Німеччина і Середина Європа в 1950 р.», автор якої писав, що німецький народ вищої раси має стояти над іншими народами Європи та нижчими народами колоній і до складу «Великої Німеччини» мають входити: Нідерланди, частина Швейцарії, Австро-Угорщина, Польща, Україна, Прибалтика, Румунія, Сербія¹.

Гітлер запозичив ідею загарбання України і не раз висловлювався з цього приводу: «Російський простір – це для нас Індія... Ми будемо поставляти зерно скрізь у Європу, де в ньому є потреба. Крим дасть нам лимони, бавовну, каучук. 100 тисяч акрів плантацій буде достатньо, щоб гарантувати нашу незалежність» (17 вересня 1941 р.); «Ми насилу вириваємо в моря кілька метрів землі, ми мучимося, освоюючи болота, тоді як на Україні безмежно родюча земля, гумус якої місцями має товщину десяти метрів, і ця земля чекає на нас» (22 вересня 1941 р.); «У Європі не існує жодної країни, яка могла б бути в такій мірі автаркічною. Де ще існує регіон, в якому виплавляли б залізо вищої якості, ніж українське залізо? Де можна знайти більше нікелю, вугілля, марганцю, молібдену? Україна має такі запаси марганцю, що навіть Америка йде туди за постачанням. І, окрім того, ще стільки можливостей!

Олія, створення плантацій...» (13 жовтня 1941 р.)². Як видно з цих висловлювань, Україні відводилася роль житниці і джерела сировини не тільки для Німеччини, а й для всієї Європи. Враховуючи ж те, що Німеччина перебувала в умовах війни, можна зрозуміти, чому німці намагалися якнайшвидше після захоплення української території встановити тут свій «новий порядок».

Ідею щодо поділу території Радянського Союзу першим серед лідерів нацистів висунув Альфред Розенберг, який вважався найавторитетнішим знавцем «східного простору» в Німеччині. Вона базувалася на ідеології націонал-соціалізму і була покликана забезпечити довговічне німецьке панування. Від 1927 р. Розенберг висловлював різні пропозиції зі «зміцнення» кордонів у Східній Європі. Очолюване ним Бюро зовнішньої політики постійно аналізувало ситуацію в тих чи інших країнах та на міжнародній арені і давало рекомендації керівництву нацистської партії. Тому цілком природно, що напередодні війни з СРСР, коли до рук німців мали потрапити жадані землі, а в успіху війни мало хто сумнівався, знайшлася робота і для нього.

В основу поділу радянської території Розенберг поклав старий і надійний принцип, використовуваний усіма імперіями, – «розділяй і пануй». Те, що Радянський Союз був багатонаціональною країною, на думку Берліна, давало додаткові людські ресурси. Окремі його частини, особливо національні окраїни, відрізнялися за рівнем соціально-економічного розвитку. У політичному плані СРСР тримався на силі каральних органів, і в регіонах, приєднаних напередодні війни, відчувалося бродіння.

2 квітня 1941 р. Розенберг підготував меморандум, у якому пропонувалося поділити територію СРСР на національно-географічні одиниці: а) Велика Росія; б) Білорусь; в) Естонія, Латвія, Литва; г) Україна і Крим; д) район Дону з Ростовом; е) район Кавказу; є) російська Середня Азія. Основною політичною метою дій проти Радянського Союзу Розенберг вважав послаблення Великої Росії як центру і забезпечення розвитку інших регіонів. Він виділив три умови такого послаблення під час окупації: 1) знищення існуючого і створення нового адміністративного апарату; 2) економічна експлуатація; 3) передача важливих районів Росії новим адміністративним утворенням – Білорусі, Україні, Донському району.

Стосовно майбутнього України і політики щодо неї зазначалося: «Нашою політичною лінією відносно цієї області мала б стати підтримка прагнень до національної незалежності аж до потенційного створення власної державності – або власне на Україні, або в поєднанні з Донською областю і Кавказом. Це об'єднання утворило б Чорноморський союз, який мав би постійно загрожувати Москві і прикривати великонімецький життєвий простір зі сходу. В економічному плані ця область одночасно була б могутньою сировинною і харчовою базою великонімецької імперії»³. Далі пропонувалося перевести до складу України частину Курської і Воронезької областей. У документі не конкретизувалася форма державного утворення на українських землях. Це питання вирішував фюрер, і Розенберг залишив простір для маневрування, але не виключав можливість появи тут «власної державності».

Далі в цьому документі пропонувалося створити спеціальний орган для координації дій на території СРСР. Завдання такої інституції він вбачав у тому, щоб за узгодженням з іншими органами імперії забезпечувати розробку обов'язкових політичних розпоряджень окремим адміністративним одиницям з урахуванням умов і поставленої мети, важливі військові поставки з усіх окупованих областей на користь імперії, розробку і вирішення прин-

ципово важливих для всіх областей загальних питань, як, наприклад, виробництво нафти, вугілля та продовольчих товарів. До цієї пропозиції прислухалися, і вже 20 квітня того ж року Гітлер видав наказ про призначення Розенберга «уповноваженим з центрального контролю над питаннями, пов'язаними зі східноєвропейськими областями».

Вже в цьому новому статусі «уповноважений» підготував новий меморандум «Загальні інструкції для всіх рейхскомісаріатів окупованих східних територій», датований 8 травня 1941 р. У ньому він конкретизує свої погляди на майбутнє окремих регіонів СРСР і України, зокрема: «...перед імперським комісаріатом "Остланд", який включає Білорусь, стоятиме завдання підготуватися, шляхом поступового перетворення його в германізований протекторат, до тіснішого зв'язку з Німеччиною. Україна стане незалежною державою у союзі з Німеччиною, а Кавказ з розташованими поряд північними територіями стане федеративною державою з німецьким повноважним представником»⁴. У цьому чітко вимальовується другий принцип політики Розенберга – диференційований підхід і окрема політика стосовно кожного регіону СРСР. Україна в його задумі мала стати незалежною державою, союзною Німеччині.

20 червня 1941 р. Розенберг виступив з промовою перед вузьким колом німецьких керівників, у якій намагався пропагувати свої ідеї. Щодо політики в Україні він зазначив: «Російське панування всюди царює сьогодні на Україні. Звідси постає перед Німеччиною завдання – забезпечити свободу українському народові. Це завдання має розглядатись як програмова вимога. В яких формах і в якому обсязі буде відтворена українська держава, – про це говорити сьогодні немає сенсу»⁵. Далі промовець наголосив на необхідності підняти українське національне самопочуття. З цією метою, на його думку, необхідно заохочувати публікації про боротьбу українців, підтримувати культ гетьманів Хмельницького, Сагайдачного, Мазепи, друкувати твори українських письменників, сприяти розвитку української мови, відкрити університет у Києві та вищі технічні навчальні заклади і навіть дозволити створення політичного руху Українського козацтва. «Є ж відмінність, – переконував доповідач, – отримаємо ми через кілька років сорок мільйонів осіб, які з нами добровільно співпрацюватимуть, чи будемо змушені ставити за кожним селянином солдата»⁶.

Територія України мала включати, крім суто українських земель, Курську, Воронежську, Тамбовську, Саратовську області. Щодо адміністративного управління пропонувалося поділити Україну на вісім генеральних комісаріатів, останні ж – на 24 головних комісаріати (гаупткомісаріати). Таким чином площа її території мала становити 1,1 млн км², а населення – 59,5 млн осіб.

Автором іншої концепції політики на Сході був Генріх Гімmlер. Ще 28 травня 1940 р. він подав фюреру доповідну записку під назвою «Деякі міркування про поводження з місцевим населенням східних областей», яка дістала схвалення. Як і Розенберг, Гімmlер підкреслював зацікавленість у дезінтеграції Радянського Союзу. Стосовно окремих народів у записці наголошувалося на неприпустимості їхнього єднання, тим більше піднесення національної свідомості й культури. Звідси – непотрібність вищої освіти, а достатність лише чотирирічних шкіл і т. д.⁷.

Можливо, в період 1940 – початку 1941 р. фюрер ще остаточно не визначився щодо питання політики на Сході через зайнятість західним політичним вектором, тому приймав від підлеглих різні пропозиції, схвалюючи й ті,

й інші. Принаймні, ідеї Розенберга спочатку не відкидалися. Про це свідчить той факт, що в процесі розробки плану «Барбаросса» 18 грудня 1940 р. Гітлер дав керівні інструкції: «Всю територію Росії слід поділити на ряд держав з власними урядами, які готові укласти з нами мирні угоди...» Фюрер говорив про складність цього завдання, необхідність знищення єврейсько-більшовицької інтелігенції, відмови від використання старої буржуазно-аристократичної інтелігенції з емігрантів, уникнення заміни більшовицької Росії націоналістичною державою, а головне – швидко організації «соціалістичних» держав, залежних від Німеччини. Військові, на думку фюрера, з цими складними завданнями впоратися не могли. У зв'язку з цим до проекту директиви були внесені зміни: йшлося про функціонування імперських комісарів, політичне завдання яких мало полягати у швидкому формуванні нових державних утворень, а оперативний тил сухопутних військ обмежувався⁸. Вищенаведені меморандуми Розенберга розроблені саме в цьому ключі.

Але кампанія на Заході завершилася блискавичною перемогою. Початок війни з СРСР також був вражаюче успішним. На тлі цих подій політична «обережність» Розенберга видавалася непереконливою.

Остаточно доля України, як і інших територій СРСР, вирішувалася на засіданні у ставці фюрера 16 липня 1941 р. У вступному слові Гітлер чітко зазначив свою позицію, наголосивши на тому, що «цей величезний пиріг зручно розкласти для того, щоб могли: по-перше, ним оволодіти, по-друге – ним керувати, по-третє – його експлуатувати» і що «всі колонії відіграють лише другорядну роль»⁹. Розенберг висловив свою думку, вважаючи, що в кожному комісаріаті ставлення до населення має бути різним, і знову повторив міркування стосовно політики на Україні, але вже без згадки про державність. На противагу йому Герінг стверджував, що спочатку треба забезпечити себе продовольством, а до решти, мовляв, справа дійде пізніше. Гітлер підтримав думку останнього, дозволивши на окупованих територіях лише газети з метою кращої пропаганди серед населення.

Потім йшлося про територію України. Гітлер відразу зазначив, що Крим має бути звільнений від усіх чужинців, заселений німцями і разом з північними районами приєднаний до рейху. Такою ж мала бути доля Галичини. Розенберг висловив свої сумніви стосовно українців, які там живуть. Далі розмова торкнулася територій, які повинні були відійти до Румунії, – Бессарабії та Одеси. Стосовно цього свої зауваження висловив не тільки Розенберг, а й Герінг. Гітлер відповів, що ще не давав конкретних обіцянок союзникам¹⁰.

Останнім пунктом, що стосувався України, стало обговорення кандидатури рейхскомісара. Розенберг ще 7 квітня 1941 р. в додатку до меморандуму № 2 запропонував фюреру призначити таких рейхскомісарів: гауляйтера Льюзе для балтійських провінцій і Білорусі, штабсляйтера Шікенданца для рейхскомісаріату «Україна», державного секретаря Баке для Кавказу, Кляггеса для району Дон – Волга та Еріха Коха для Росії, де окупація мала бути тотальною¹¹. Але Гітлер вирішив поставити Коха в Україні.

Пояснення такого вчинку фюрера можна знайти в пізніших його висловлюваннях у вересні–жовтні 1941 р. Саме в цей період він остаточно визначився щодо майбутнього України. (Можливо, саме те, що Гітлер до початку війни не висловлювався з цього приводу, дало можливість Розенбергу пропагувати власне бачення проблеми.) Фюрер вважав, що «українці також ліниві, погано організовані, по-азійськи нігілістичні, як і великороси. Тут не повинно стояти питання етики праці й обов'язку, ці люди не зрозуміють

таких речей ніколи, оскільки вони реагують тільки на нагайку. Сталін – один з найвидатніших сучасників, оскільки йому все-таки вдалося, щоправда, тільки завдяки найсуворішому примусу, викувати державу з цього сімейства кроликів»¹². І він знайшов такого «сталіна» для України, завдання якого полягало виключно у викачуванні всього необхідного для Німеччини за будь-яку ціну.

17 липня 1941 р. вийшов наказ Гітлера про введення цивільного управління окупованими областями СРСР, яким і була затверджена система адміністративного поділу та управління. У параграфі 2 цього наказу було сказано, що всі окуповані області, окрім тих, які входять до генерального губернаторства, підлегли рейхсміністру у справах окупованих східних областей. Згідно з параграфом 4 ним призначався Розенберг. Вся ця територія поділялася на рейхскомісаріати, очолювані рейхскомісарами. В свою чергу рейхскомісаріати поділялися на генеральні округи на чолі з генеральними комісарами, а генеральні округи – на округи, очолювані гаупткомісарами. Рейхскомісарів і генеральних комісарів призначав особисто Гітлер, інших урядовців – Розенберг.

Третій пункт цього наказу фактично встановлював «тривладдя» в окупованих областях. При створенні керівних інстанцій для східних окупованих областей Гітлер зробив так, щоб повноваження Герінга, Розенберга і Гімлера перетиналися, й у разі виникнення непорозумінь останнє слово залишалося за ним – фюрером. Територія, як вказувалось вище, підпорядковувалася рейхсміністру. У цих же районах перебували й військово-господарські інстанції, підпорядковані уповноваженому із реалізації чотирирічного плану рейхсмаршалу Герінгу. «Третьою владою» в окупованих областях був рейхсфюрер СС і начальник поліції Німеччини Гімлер. Його компетенція визначалася «Наказом Гітлера про введення поліційного режиму в тимчасово окупованих областях СРСР» від 17 липня 1941 р. Під керівництвом Гімлера підпадала поліційна охорона. У цій справі йому підпорядковувалися рейхскомісари.

20 серпня 1941 р. вийшов наказ Гітлера про утворення рейхскомісаріату «Україна». Тоді ж з'явилася директива рейхсміністерства Розенберга про адміністративний поділ окупованих областей України. У ній конкретно зазначалося, на які адміністративні одиниці поділявся рейхскомісаріат. Передбачалося створення семи генеральних комісаріатів. До генерального комісаріату «Волинь» увійшла територія Рівненської, Луцької і Кам'янець-Подільської областей, а також південні частини Пінської та Брестської областей Білорусі – всього 24 гебітскомісаріати, які в свою чергу включали кілька районів. Генеральний комісаріат «Житомир» створювався з Житомирської і Вінницької областей, а також південної частини Поліської області Білорусії – всього 29 гебітскомісаріатів. До генерального комісаріату «Київ» входили Київська і Полтавська області – 26 гебітскомісаріатів, генерального комісаріату «Миколаїв» – Миколаївська і Кіровоградська області – 14 гебітскомісаріатів, генерального комісаріату «Таврія» – колишня Кримська АРСР і південні частини Миколаївської та Запорізької областей – 14 гебітскомісаріатів. До генерального комісаріату «Дніпропетровськ» увійшла територія Дніпропетровської і Запорізької областей – 16 гебітскомісаріатів. До генерального комісаріату «Чернігів» – Чернігівська і Сумська області, а також південна частина Гомельської області Білорусії та південна частина Орловської області РСФСР – всього 18 гебітскомісаріатів¹³.

Територія рейхскомісаріату формувалася в міру просування частин вермахту вглиб України і передачі до його складу областей з-під управління військової адміністрації. Але передбачуваних розмірів він не досяг у зв'язку з припиненням наступу вермахту. Максимально на 1 вересня 1942 р. рейхскомісаріат обіймав територію України площею 339 258 км² з населенням 16,9 млн осіб і складався з шести генеральних комісаріатів – «Волинь», «Житомир», «Київ», «Миколаїв», «Дніпропетровськ», «Таврія». Адміністративним центром рейхскомісаріату «Україна» стало місто Рівне, де була резиденція Е. Коха.

П'ять північних і східних областей, які не увійшли до складу рейхскомісаріату, перебували під управлінням військової адміністрації і утворили так звану військову зону України. В процесі її формування можна виділити кілька етапів: 1. Від 22 червня до 20 серпня 1941 р. – від початку війни до створення рейхскомісаріату «Україна». 2. Від 20 серпня 1941 р. до 1 вересня 1942 р. – до «в. з.» входила більша частина Лівобережної України, а кордон з РКУ проходив по Дніпру. 3. Від 1 вересня 1942 р. до кінця окупації – в результаті літнього наступу 1942 р. німці оволоділи всією територією України, тому 1 вересня 1942 р. частина Лівобережжя, а також північна частина Кримського півострова були передані до РКУ.

Військова зона поділялася на: а) район бойових дій; б) тиліві армійські райони; в) прифронтовий район (група армій). Вермахт був «вищим територіальним органом влади». Вищим органом військового управління на території тилового району спочатку був VII адміністративний відділ при штабі командувача військ тилового району, а з кінця 1942 р. керівництво у військовій зоні здійснювали адміністративні відділи при штабах груп армій. Територіальними органами військової адміністрації були комендатури кількох типів: головні польові комендатури (на 18 вересня 1942 р. їх було дві – у Конотопі – № 399 і Сталіно – № 397 «Донець»); їм підпорядковувалися польові комендатури (фельдкомендатури); останнім – гарнізонні (місцеві) комендатури I і II (ортскомендатури). В середньому кожній польовій комендатурі підпорядковувались 15–20 районів, місцевій – 4–5. Влітку 1943 р. через економію кадрів місцеві комендатури було ліквідовано. Завдання військово-адміністративних органів були визначені нечітко. Політичні вказівки вони отримували від міністерства А. Розенберга. Частина військових поділяла його ідеї щодо поміркованої політики в Україні.

Для виконання завдань з економічної експлуатації захоплених регіонів створювався розгалужений апарат військово-господарської адміністрації, очолюваний рейхсмаршалом Г. Герінгом. Безпосередньо у районі бойових дій при генерал-квартирмейстері головнокомандувача сухопутних сил діяв «Східний економічний штаб». На місцях йому підпорядковувалися: господарські інспекції в розташуванні кожної армії, господарські команди і їх філії в розташуванні кожної охоронної дивізії. Протягом усього періоду окупації військова зона України перебувала в зоні діяльності господарської інспекції «Дон – Донець» у Сталіно (Донецьк). Їй підпорядковувалися 10 господарських команд (Wi Kdo) відповідно до областей: Крим, Харків, дві у Сталіно, Суми, Чернігів, Ворошиловград, а також Курськ, Ростов, Воронеж. Кожна інспекція і команда мала три групи (управління) – сільського (La) та лісового (Forst) господарств, промисловості (W). Управлінням підпорядковувалися численні відділи.

Після формування цивільної адміністрації господарські інспекції припиняли свою діяльність у районі і керівництво економікою переходило до

цивільних властей. Але постачання військ за рахунок цих територій продовжувалось під контролем військових завдяки інспекціям зі спорядження при групі армій, яким перепідпорядковувалися господарські команди та їх філії.

Найявністю двох управлінських структур – військово-адміністративної та військово-господарської – породжувала суперечності між ними, і наприкінці окупації така система була визнана неефективною.

«Третьою владою» були різноманітні охоронні та поліційно-каральні органи. Вони підпорядковувалися різним інстанціям, але провідна роль належала рейхсфюреру СС Г. Гімлеру. При групах армій діяли повноважні представники поліції безпеки і СД. Для охорони тилу армійських угруповань вермахту виділялися спеціальні охоронні дивізії. На 1 грудня 1941 р. в тилкових районах групи армій «Південь» таких дивізій налічувалося три – 213, 444 і 454-та, а також кілька менших охоронних підрозділів.

Найважливішим завданням, яке ставилося перед комендатурами, було створення «допоміжних» органів з місцевого населення. Успішне його вирішення стало ознакою кваліфікованості німецького чиновника. Від самого початку ці органи обмежувалися рівнем сільської або міської громади та районом – сільська, міська, районна управи. Господарські установи формували власний допоміжний апарат, який мав і обласний рівень – земельні управи (обласні, окружні та районні), а також різноманітні галузеві бюро, управління, контори тощо. Ці органи були невід'ємною частиною окупаційної адміністрації.

1 серпня 1941 р. чотири західні області УРСР були включені до складу Польського генерального губернаторства – Львівська, Дрогобицька, Станіславська (нині Івано-Франківська), Тернопільська (без північних районів), площею понад 48 тис. км² під назвою «Дистрикт Галичина» з центром у Львові (Ламбергу). Дистрикт поділявся на окружні староства (крайзгауптманшафти), які в свою чергу ділилися на «бецирки» та «ландгемайнди» (сільські громади). Також існували так звані виділені міста (крайзфрайштадти). Всього налічувалося 17 крайзгауптманшафтів і міст, які прирівнювалися до них за значенням (крайзфрайштадтів). Крайзгауптманшафти мали від двох до п'яти округів (бецирків).

Румунією були створені три губернаторства – «Бессарабія» (6 повітів Молдавської РСР та Ізмаїльська область УРСР, центр – Кишинів), «Буковина» (райони Чернівецької області – Чернівецький, Хотинський і Сторожинецький, деякі північні райони МРСР, центр – Чернівці), «Трансністрія» (лівобережні райони МРСР, Одеська, південна частина Вінницької і західні райони Миколаївської областей УРСР, з 19 серпня до 17 жовтня 1941 р., центр – Тирасполь, потім – Одеса) загальною площею майже 100 тис. км², з них більше половини – українські землі. На відміну від Бессарабії і Північної Буковини «Трансністрія» формально до складу Румунії не входила. Відповідно до підписаної 30 серпня 1941 р. у Бендерах «Угоди» між представниками німецького і румунського командування Румунія отримала німецький мандат на здійснення тимчасового управління та економічної експлуатації території між Дніпром і Бугом.

Територія всіх трьох губернаторств поділялася на повіти, в складі кожного з них були волості (пласти) та сільські громади (кошуки). Усі посади цивільної і військової адміністрації в губернаторствах обіймали румуни. Лише в Одесі, враховуючи її важливість, німці призначили своїх «представників», які й були головними розпорядниками¹⁴.

Отже, у проектах Розенберга Україна розглядалась як союзник Німеччини і противага Росії. Їй відводилося першорядне місце у планах ведення

війни проти СРСР. Але вже на підготовчому етапі вирішальною була позиція Гітлера, який не поділяв поглядів Розенберга. Тому останній мав урахувати позицію фюрера щодо Криму, Бессарабії, Одеси, західноукраїнських земель при розробці проекту адміністративного управління територією СРСР.

У результаті адміністративно-територіальних перетворень, здійснених Німеччиною та Румунією, територія України виявилася розчленованою. Попри окремі відмінності в різних зонах окупації, займанці встановили жорстокий режим, позначений геноцидом, репресіями, тотальним економічним пограбуванням, вивезенням людей на роботи до рейху. Панування окупантів завдало невимовних моральних і фізичних страждань, значних матеріальних збитків народу України.

¹ Кулинич І. М. «Незалежна» Україна у пангерманських та фашистських планах // Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність: Матеріали міжнародної наукової конференції (27–28 жовтня 1994 р.). – К.: НАН України. Ін-т історії України, 1995. – С. 105–107.

² Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – С. 532, 534, 535

³ Нюрнберзький процес: Сб. матеріалів в 8 т. – М., 1987. – Т. 3. – С. 552–554.

⁴ Там же. – С. 402.

⁵ ЦДАВО України, КМФ-8, оп. 1, спр. 171, арк. 108–121.

⁶ Там само, арк. 114.

⁷ Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма. Исторические очерки: Документы и материалы. – М., 1973. – Т. 1. – С. 59–60.

⁸ Там же. – Т. 2. – С. 22.

⁹ Косик В. Вказ. праця. – С. 513–514.

¹⁰ Нюрнберзький процес: Сб. матеріалів в 8 т. – М., 1987. – Т. 3. – С. 565.

¹¹ Косик В. Вказ. праця. – С. 91.

¹² Там само. – С. 534.

¹³ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. – К., 1963. – С. 34–36.

¹⁴ Безсмертя: Книга Пам'яті України. 1941–1945. – К., 2000. – С. 175, 177.

Заболотна Т.

Структура цивільних органів окупаційної влади в Києві

19 листопада 1941 р. гітлерівські війська захопили столицю Української РСР – місто Київ. З цього часу життя його мешканців дуже істотно змінилося. По-перше, суспільство розділилося мінімум на три категорії: 1) ті, хто очікував приходу німців і вважав це визволенням від радянського тоталітарного режиму; 2) особи, які байдуже сприйняли зміну влади, оскільки за будь-яких обставин могли пристосуватися до умов життя; 3) ті, хто з острахом дивилися у майбутнє, очікуючи гіршого, ніж було раніше, але все ж сподівалися на визволення.